

Ewa Grochowska

 <https://orcid.org/0000-0002-5341-4181>

Martin Kimbel (1835–1921) Przyczynek do historii wnętrzarstwa śląskiego

Martin Kimbel (1835–1921)

Contribution to the history of Silesian interior design

Streszczenie: Martin Kimbel należał do najwybitniejszych mistrzów meblarstwa artystycznego związanych z Wrocławiem. Przybył tu w 1866 roku, zakładając wkrótce fabrykę mebli. Przygotowywał projekty wystroju i wyposażenia wnętrz na indywidualne zamówienia. Autorskie meble wypełniały pomieszczenia zdobione bogato dekorowanymi stropami, drzwiami, boazeriami, kominkami etc. Był również teoretykiem sztuki rzemieślniczej. W 1893 roku wydał pracę *Nothruf des Kunstgewerbes! Schulung und Niedergang desselben in Preussen*, która doczekała się kilkudziesięciu recenzji środowiska artystycznego nie tylko Niemiec, wywołując burzliwe dyskusje. Brał udział w licznych wystawach rzemiosła i przemysłu.

Kimbel urodził się w Moguncji. Pierwsze nauki pobierał u ojca, właściciela fabryki mebli. Kilka lat mieszkał w Filadelfii. Działał aktywnie na terenie Dolnego Śląska, a jego firma stworzyła wiele bogatych realizacji na początku wieku XX, gdy powstawały siedziby potentatów przemysłowych (m.in. wnętrza pałacu w Brynku Hugona Henckel von Donersmarcka, pałacu w Reptach, fundacja Guida Henckel von Donersmarcka), a miasta wznosiły nowe ratusze (wnętrza ratusza w Kamiennej Górze, 1905). We Wrocławiu na uwagę zasługuje wystrój tzw. Salonu Muzycznego w willi Georga Hassego, dziś Konsulat Niemiec.

Syn Martina, Wilhelm, urodzony w 1868 roku, przez pewien czas pracował w USA, tworząc meble dla najbogatszej klienteli. Po powrocie osiadł w Berlinie, gdzie założył firmę Kimbel & Friederichsen, uchodzącą za jedną z najwybitniejszych na stołecznym rynku, która wykonała wiele prestiżowych realizacji, w tym wnętrza pałacu cesarskiego. Liczne jego realizacje znajdują się w Berlinie i okolicy, na zamku Wernigerode (Saksonia-Anhalt), na Śląsku, a także w Łodzi, gdzie kilku fabrykantów niemieckiego pochodzenia zamówiło u niego wykonanie wnętrz swoich pałaców.

Słowa kluczowe: meblarstwo niemieckie XIX–XX wieku, meblarstwo na Śląsku, Martin Kimbel

Abstract: Martin Kimbel was one of the most outstanding masters of artistic furniture related to Wrocław. He came to the city in 1866, soon establishing a furniture factory. He prepared interior design and furnishing designs for individual orders in which original furniture filled rooms decorated with richly decorated ceilings, doors, paneling, fireplaces, etc. He was also a theoretician of the craftsmanship. In 1893 he published *Nothruf des Kunstgewerbes! Schulung und Niedergang desselben in Preussen*, which received several dozen reviews of the artistic community not only in Germany, triggering heated discussions. He took part in numerous exhibitions of crafts and industry.

Kimbel was born in Mainz. First he learned from his father, the owner of a furniture factory. He lived in Philadelphia for several years. He was active in Lower Silesia,

and his company created many high-scale projects at the beginning of the 20th century, when the seats of industrial tycoons were established (including the interiors of the palace in Brynek for Hugon Henckel von Donersmarck, the palace in Repty for Guid Henckel von Donersmarck), and cities built new town halls (the interior of the town hall in Kamienna Góra, 1905). In Wrocław a notable realization is the so-called Music Salon at Georg Hasse's villa, which today serves as the German Consulate.

Martin's son, Wilhelm, born in 1868, worked for a time in the USA, creating furniture for the richest clientele. After his return, he settled in Berlin, where he founded the Kimbel & Friederichsen company, considered one of the most outstanding in the capital market, which carried out many prestigious projects, including the interior of the imperial palace. Many of his projects are located in Berlin and its vicinity, at the Wernigerode castle (Saxony-Anhalt), in Silesia, and also in Łódź, where several manufacturers of German origin commissioned him to make the interiors of their palaces.

Keywords: German furniture in the 19th–20th century, furniture in Silesia, Martin Kimbel

Pierwsza połowa XVIII wieku na Śląsku była szczytowym okresem wyrobu mebli prezentujących wysoki poziom artystyczny. Wrocław, stolica prowincji wchodzącej w skład ziem dziedzicznych Habsburgów, położony na szlaku handlowym ze Wschodu na Zachód, swoje bogactwo zawdzięczał m.in. sprzedaży artykułów luksusowych. Do stałych klientów miejscowych wytwórców należała również magnateria i zamożna szlachta Rzeczypospolitej. Pogłębiający się kryzys i upadek bogatego sąsiada zmniejszał popyt na drogie przedmioty, co miało bezpośredni wpływ na *status quo* warsztatów rzemieślniczych – ograniczono ich liczbę przez podniesienie kryteriów uzyskania tytułu mistrzowskiego zarówno złotników, jak i ebenistów. To wtedy powstały prace wykonane w ramach egzaminu mistrzowskiego, zazwyczaj szafy, które dziś stanowią arcydzieła sztuki meblarskiej.

Włączenie Śląska do Królestwa Prus po przegranych przez cesarstwo austriackie wojnach przyczyniło się do zahamowania rozwoju tutejszego rzemiosła na skutek wprowadzenia wysokich ceł. Rynki zbytu zostały uszczuplone o kraje monarchii habsburskiej, a także o Brandenburgię, chronioną dodatkowymi przepisami przed produktami z zasobnego Śląska. Sytuacja ta trwała do początku XIX wieku, gdy następne wydarzenia polityczne wpłynęły na stan gospodarki państwa. Napoleon na mocy pokoju w Tylży (1807) narzucił Prusom wielomilionowe kontrybucje. Katastrofie finansowej królestwa zapobiegli dwaj kolejni ministrowie: Karl August von Hardenberg oraz Heinrich Friedrich Karl von Stein. Doprowadzili do zniesienia przepisów cechowych, według których od stuleci organizowano warsztaty rzemieślnicze. Stworzono podstawy do rozwoju nieograniczonego przepisami rzemiosła oraz przemysłu. Niemal natychmiast po zakończeniu wojen napoleońskich i wprowadzeniu w życie ustaleń kongresu wiedeńskiego nastąpił szybki rozkwit rzemiosł oparty na nowych zasadach. Wrocław – największe po Berlinie miasto Królestwa Prus – przyciągał rzemieślników i artystów nie tylko ze Śląska, lecz i z innych regionów kraju oraz z zagranicy.

1. | Późnobarokowa szafa śląska, Wrocław, ok. 1760, fot. ze zbiorów prywatnych

Już w roku 1816 powstała pracownia wykonująca meble, która w następnych dziesięcioleciach przeobraziła się w firmę o zasięgu ponadregionalnym, z salonem sprzedaży znajdującym się również w Berlinie, nagradzana medalami na licznych wystawach sztuki i przemysłu oraz przyznanym tytułem dostawcy dla dworu

pruskiego – *Hoflieferanten*¹. Zakład Gebrüder Bauer, gdyż o tej spółce mowa, rozszerzał działalność w miarę upływu lat i obok wykonawstwa pojedynczych mebli podejmował się projektowania wnętrz oraz ich całościowej realizacji na ponadprzeciętnym poziomie rzemieślniczym, a także z zastosowaniem doskonałych surowców. Jedną z zamożnych zleceniodawczyń była Anna Scheibler, wdowa po potentacie bawełnianym Karolu, zmarłym w 1881 roku, która przebudowaną w latach 1885–1886 rezydencję przy Wodnym Rynku w Łodzi wyposażyła w meble pochodzące także z tej wrocławskiej firmy².

W świetle znanych informacji archiwalnych obok spółki Gebrüder Bauer wyróżniającym się producentem mebli, projektantem i wykonawcą wystroju oraz wyposażenia wnętrz 2. połowy XIX i początku XX wieku był Martin Kimbel – postać słabo rozpoznana i praktycznie nieopracowana przez badaczy rzemiosła artystycznego na Śląsku. Znani są natomiast Wilhelm Kimbel (1868–1965) – syn Martina, współtwórca jednej z najwybitniejszych firm wnętrzarskich, z siedzibą w Berlinie, działającej od 1897 roku pod nazwą Kimbel & Friederichsen, a także inni przedstawiciele rodu, o których będzie mowa poniżej – znakomici ebeniści tworzący w Moguncji i w północno-wschodnich stanach USA. W literaturze Martin Kimbel jest wspomniany przy omawianiu dokonań syna, jako ojciec oraz nauczyciel czuwający nad jego rozwojem artystycznym³.

Martin Kimbel urodził się 28 czerwca 1835 roku w Moguncji w rodzinie o ugruntowanej pozycji producentów artystycznych mebli. Już dziadek, po którym odziedziczył imię – Martin Bembé⁴, żyjący w latach 1768–1813 (przodkowie przybyli z Francji), rozbudował swój odziedziczony po ojcu warsztat, specjalizując się w meblach tapicerowanych⁵. Jego wyroby były reklamowane, sprzedawane i wystawiane na targach we Frankfurcie nad Menem, znajdując nabywców wśród arystokracji nadreńskiej⁶. Sebastian, dziadek od strony ojca, także wykonywał zawód stolarza. Syn – Wilhelm Kimbel (1786–1869), ojciec Martina, urodzony w Moguncji, od najmłodszych lat wykazywał talent do rysunku

1 | ADRESS 1891, s. 21; przy nazwisku Bauer rozbudowana informacja: „Hoflieferanten Seiner Majestät des Kaisers und Königs, Möbel-Parquett-Bautischerarbeiten – Fabrik, Fourniermesserei u. Dampfägewerk...”: ZWIERZ 2016, s. 60, dwa przykłady mebli firmy Gebrüder Bauer eksponowane na *Śląskiej Wystawie Przemysłu* w 1852 roku.

2 | STEFANKIEWICZ 2011, s. 85, 94; do dziś zachowały się owalne znaki firmowe odcisnięte na meblach w bibliotece i jadalni: *Gebrüder Bauer//Kaiser u. Königl. Hoflieferanten//Möbel-Parquett und Bautischlerei-Fabrik//BRESLAU//Gegründet 1816//*.

3 | HOFMANN 1924, SCHMIDT 1987; JONAS 2019.

4 | HORBAS 1994, s. 574.

5 | LE GUIDE 1800, s. 8.

6 | INTELLIGENZ-BLATT 1819; rozbudowana reklama oferowanych produktów, warsztat przez pewien czas prowadziła wdowa Anna Maria Bembé.

i rzeźby. Na początku XIX wieku Wilhelm przebywał w Wiedniu, gdzie uczył się w szkole rysunku Karla Schmidta⁷. Wkroczenie Napoleona do miasta wpłynęło na sytuację obcokrajowców tam przebywających. Wilhelm został powołany do wojska jako obywatel Francji (Moguncja wchodziła wówczas w skład tego państwa). Wyjechał do Paryża, stolicy meblarstwa europejskiego, gdzie triumfował *empire* – nowy styl w rzemiośle. Wywarł on duży wpływ na jego twórczość. Powrót do rodzinnego miasta nastąpił w 1815 roku, a trzy lata później Wilhelm otrzymał tytuł mistrzowski i obywatelstwo Moguncji, co stworzyło podstawy prawne do otworzenia pracowni⁸. Założył warsztat produkcji mebli artystycznych o wyjątkowej klasie, początkowo z elementami późnego *empire*, następnie utrzymane w manierze biedermeieru, potem neobaroku. Dom z zabudowaniami położony na starym mieście przy Hintere Präsenzgasse (numer podatkowy 341; współcześnie nie istnieje, okolice Gutenbergplatz-Ludwigsstrasse) stał się na dekady miejscem zamieszkania i pracy Wilhelma⁹. Ożenił się z Margarethą (1796–1875), córką wspomnianego Martina Bembégo, z którą doczekał się liczego potomstwa. Został nauczycielem rysunku w szkole rzemiosł w rodzinnym mieście. Zapisał się w historii rzemiosła meblarskiego wydawanym z własnej inicjatywy miesięcznikiem „Journal für Bau-und Möbel – Schreiner, Tapezirer und Gewerbszeichenschulen” wydawanym w latach 1839–1850. Każdy numer zawierał kolorowe litografie na podstawie rysunków, które wyszły spod jego ręki. Prezentują one różne rodzaje mebli, ich przekroje i elementy zdobnicze. Do numeru dołączano szablon w skali 1:1 oraz techniczny rysunek konstrukcyjny mebla z przeznaczeniem dla uczących się przyszłych rzemieślników. Zeszyty cieszyły się dużą popularnością w Europie Północnej. Do dziś plansze te są źródłem wiedzy o stylach w szeroko pojmowanym rzemiośle 1. połowy XIX wieku. Wkładem Wilhelma w rozwój rzemiosła meblarskiego jest opracowanie sposobu nakładania forniru na drewno przed wykonaniem z niego mebla (dotychczas fornierowano przedmiot po jego ukończeniu), a także inne udoskonalenia warsztatowe. Czterech synów Wilhelma i Margarethy zostało wszechstronnie przygotowanych do zawodu artystów-stolarzy w oparciu o doświadczenie zawodowe dwóch rodów, które od pokoleń wytwarzały meble. Trzech z nich: Anton (1822–1895), Wilhelm (ok. 1833–1899) i Martin, opuściło Moguncję na stałe.

7 | Wilhelm Kimbel (1786–1869), Furthof Antiquitäten, <https://www.furthof-antikmoebel.de/gut-zu-wissen/infothek/a-z-bekannte-moebelschreiner/kimbel-wilhelm-1786-1869> [dostęp: 7.12.2021]; HOFMANN 1924, s. 430; HORBAS 1994, s. 574.

8 | HOFMANN 1924, s. 431; tamże dodatkowe informacje o pobycie w Ameryce.

9 | DER WEGWEISER 1836, s. 91; podano adres nieruchomości z numerem podatkowym oraz wykonywanym zawodem właściciela. W tym roku Wilhelm jest określony jako *Ebenist*, a nie stolarz (*Schreiner*), por. Księgi 1830, 1833, 1839, 1843.

Martin po ukończeniu nauki w warsztacie ojca i szkoły rzemieślniczej w rodzinnym mieście popłynął w roku 1852 do krewnych osiadłych w Ameryce, gdzie następne lata spędzał w pracowniach meblarskich, m.in. u wuja Philippa Antona Bembégo (1799–1861) i starszego brata – Antona. W wydanej w roku 1893 w Darmstadcie publikacji własnego autorstwa (o której będzie mowa w dalszej części tekstu) wspomina pobyt w Filadelfii, gdzie jako 18-latek udzielał lekcji rysunku zatrudnionym w warsztatach czeladnikom¹⁰. Pobyt w tym kraju ugruntował jego umiejętności i był bardziej doświadczeniem kulturowym niż artystycznym, wszak to jego krewni z Moguncji zakładali pracownie meblarskie, których produkty w następnych dziesięcioleciach zaspokajały gust potentatów finansowych, kolejowych czy przemysłowych Nowego Jorku, Filadelfii i innych miast Wschodniego Wybrzeża. Bogactwo formy i zdobień, typowe dla stylu zwanego *babylon baroque*, nie znajdowało uznania w Europie. Natomiast *modern gothick* stosowała w swoich wyrobach firma Kimbel & Cabus, założona przez jego starszego brata, Antona. Była kontynuacją spółki Bembé & Kimbel i cechy charakterystyczne dla tego stylu później widoczne są we wrocławskiej twórczości Martina. W 1856 roku założył w Nowym Jorku zakład produkcji mebli Laun & Kimbel. Niestety wojna secesyjna, w której uczestniczył po stronie Unii, przerwała rozwój firmy i wymusiła jego powrót do Europy.

W 1866 roku przybył do Wrocławia z Moguncji, która właśnie została włączona do państwa pruskiego. W rodzinnym warsztacie nie znalazł miejsca pracy zgodnego z oczekiwaniami i umiejętnościami zdobytymi w trakcie długiego pobytu w Ameryce i podróżach studyjnych po Europie (Londyn, Paryż, Kolonia). Na Śląsk przyjechał jako w pełni ukształtowany artysta-rzemieślnik, który otrzymał zatrudnienie na stanowisku pierwszego rysownika w będącej w rozkwicie wspomnianej firmie Gebrüder Bauer¹¹. Z miastem związał się na następne kilkadziesiąt lat, pozostawiając trudną obecnie do określenia liczbę realizacji wnętrzarskich, rysunków, obrazów olejnych, akwarel, litografii oraz kilkanaście wydanych drukiem wzorników i prac teoretycznych o rzemiośle.

Pierwszym adresem zamieszkania Martina Kimbela po przybyciu do Wrocławia była Tauentzienstrasse 39 (obecnie ul. T. Kościuszki), położona w centrum miasta, w pobliżu warsztatów Gebrüder Bauer. Przebywał tam niedługo – do momentu zawarcia małżeństwa. W Archiwum Archidiecezjalnym we Wrocławiu znajduje się wpis mówiący o tym wydarzeniu, mającym miejsce 7 września 1867 roku, w kościele katolickim pw. św. Maurycego: „Martin Kimbel, technik, mieszkający przy wymienionej wyżej ulicy, urodzony w roku 1835, katolik,

10 | KIMBEL 1893, s. 13.

11 | HOFMANN 1924, s. 431.

2. | Kamienice przy ul. Romualda Traugutta nr 80, 82, 84, Wrocław, fot. autora

syn Wilhelma, fabrykanta mebli w Moguncji poślubił Elisabeth, urodzoną w roku 1843, katoliczkę, córkę Wilhelma Dhüna, rentiera w Trewirze¹². Są to pierwsze tak szczegółowe informacje dotyczące życia Martina. Jeszcze w tym samym roku zmienił adres na Bahnhofstrasse 7a (ul. Dworcowa), wspomina o tym cytowany wcześniej Hofmann. Ze związku z pierwszą żoną (zmarła w 1873) doczekał się kilkorga dzieci. Najstarszym był wspomniany Wilhelm, późniejszy utalentowany rysownik i malarz, współzałożyciel słynnej berlińskiej firmy wnętrzarskiej. Drugą żoną została Anna Peterson, ewangeliczka, poślubiona w roku 1876. Ich córka Elise (Elisabeth), urodzona w 1879¹³, wyszła za mąż za swojego nauczyciela Arnolda Buscha (1876–1951), od roku 1912 profesora malarstwa w Staatliche Akademie für Kunst und Kunstgewerbe (Państwowa Akademia Sztuki i Rzemiosła Artystycznego) we Wrocławiu.

¹² | AAWr. 1844–1868.

¹³ | APWr. USC Breslau II.

3. Papier listowy z winiętą reklamową firmy Martina Kimbela, list z 1899 r., Gabinet Dokumentacji Muzeum Narodowego we Wrocławiu

4. Wnętrze winiarni, stolarka i meble Martin Kimbel, *Śląska Wystawa Rzemiosła i Przemysłu*, Wrocław, 1881, fot. Eduard van Delden, wg strony internetowej: <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/19338?language=en>

Po zaledwie kilku latach pobytu w mieście stałym miejscem zamieszkania Kimbela, aż do późnej starości, stała się kamienica (niezachowana) przy Margarethenstrasse 7–9 (ul. Mazowiecka)¹⁴. W kolejnych księgach adresowych Wrocławia przy jego nazwisku pojawia się informacja: „Bautischlerei – Möbel – u. Parquetfabrik, Möbelstoffhdlg. u. Vergolderei” (stolarstwo budowlane, fabryka mebli i parkietu, pozłotnictwo, handel tkaninami obiciowymi). Szybki sukces zawodowy, a więc i finansowy¹⁵ szedł w parze z umacnianiem pozycji nie tylko na wrocławskim rynku projektowania i wykonawstwa wnętrz, lecz także na terenie całego Śląska. Dowodzi możliwości, jakie stworzyło to miasto, stolica prowincji o bogatych tradycjach artystycznych, dla utalentowanych jednostek znakomicie wykształconych w swoim zawodzie. Ilustruje jednocześnie sytuację rzemiosła artystycznego w epoce schyłkowego historyzmu i kształtowania się nowych prądów artystycznych. Kimbel w samym Wrocławiu posiadał kilka salonów sprzedaży, dwa tuż przy rynku (Albrechtstrasse 35/36 – ul. Wita Stwosza) oferujące klientom „in allen Arten Möbel” (wszystkie rodzaje mebli), ale również firanki, tkaniny obciowe, rodzime i prawdziwie azjatyckie dywany, plastyczne tapety, linoleum, linkrustę etc. – cały asortyment produktów w najnowszych wzorach¹⁶. W innych reklamach firmy wymienione zostały filie mieszczące się w Berlinie i Hamburgu.

Martin Kimbel, obok sprzedaży pojedynczych mebli zaprojektowanych i wykonanych w jego zakładzie oraz realizacji zamówionych zleceń na wystrój i wyposażenie wnętrz willi, pałaców, hoteli, ratusza etc., uczestniczył w wystawach rzemiosła. Znaną są informacje o udziale Martin Kimbel Möbelfabrik w *Schlesische Gewerbe – und Industrie-Austellung* (Śląska Wystawa Rzemiosła i Przemysłu), która odbyła się w 1881 roku¹⁷. Zaprezentował tam kilka wnętrz, w tym winiarni Lübbert & Sohn, którą można oglądać na fotografii Eduarda van Deldena¹⁸. Do tego pomieszczenia wykonał stolarkę i meble. Projekt przygotował architekt Karl Schmidt (1836–1888). Na fotografii widać przeładowaną

14 | ADDRESS 1875, Teil I, s. 183.

15 | EYSYMONTT/KRZYWKA 2001, s. 34; WŁOSTOWSKA 2013, s. 129, autorzy wspominają o fabryce mebli Kimbela przy Klosterstrasse 80/86. Martin Kimbel był właścicielem tych czterech kamienic, zob. ADDRESS 1903, Teil II, s. 231, kamienicę nr 84 sprzedał w następnych latach; PIKULSKA 2011, s. 692 omawia kamienicę nr 80, 82, 84.

16 | ADDRESS 1903, Teil II, s. 9. Liczne reklamy firmy Martina Kimbela o zróżnicowanej szacie graficznej były zamieszczane w śląskich i ogólnoniemieckich czasopismach dotyczących budownictwa i wystroju wnętrz, zob. „Ostdeutsche Bau – Zeitung, Illustrierte Kunstgewerbliche Zeitschrift für Innen-Dekoration“.

17 | ZWIERZ 2016, s. 92–104.

18 | ZWIERZ 2014, s. 89; ZWIERZ 2016, s. 83, fot. nr 63 (odbitka z roku 1882, sygnowana, własność Oddziału Zbiorów Specjalnych Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego, fot. nr 8312).

przestrzeń zamkniętą ścianami obłożonymi boazerią. Widok ten ilustruje kwintesencję oczekiwań estetycznych ówczesnego mieszczanina. Największym uznaniem zwiedzających wystawę cieszył się pokaz zatytułowany *Deutsches Wohnhaus* (*Niemiecki dom mieszkalny*). Ekspozycję również zaprojektował Schmidt, a Kimbel przygotował co najmniej kilka pomieszczeń, w tym salę bankietową, jadalnię i kantor. Maria Zwierz, autorka monografii wystaw rzemieślniczych, przytacza fragment tekstu z „Dziennika Poznańskiego”, gdzie mowa jest o Martinie Kimbelu: „[...] z wszelkiem uznaniem wymieniamy p. M. Kimbela, stolarza-artystę, głową i ręką, rysunkiem dobrze obmyślanym pracującego z zamiłowaniem, groszem i powodzeniem”¹⁹.

Na przypomnienie zasługuje uczestnictwo tego stolarza-artysty w projektowaniu wnętrz pałacowych w Starych Reptach (Alt Repten, dziś część Tarnowskich Gór). Monachijski architekt Gabriel von Seidl (1848–1913) stworzył rezydencję dla jednego z najbogatszych ludzi na Górnym Śląsku, Guida von Henkel-Donnersmarcka. Pochodzącą z lat 1893–1898 budowlę wykonano w stylu neorenesansu. Ostatecznie została ukończona w następnym stuleciu (współcześnie nie istnieje, zburzona w latach 60. XX wieku). Znanych jest kilka fotografii zabytku oraz akwarela wykonana przez Kimbela. Pomimo złego jej stanu zachowania można zobaczyć wnętrze sali balowej utrzymanej w stylu neobarokowym, z marmurowym kominkiem i lustrem w bogatej ramie wiszącym nad nim, a także nisze ozdobione dekoracyjnymi wazami (ukończona w roku 1910)²⁰. W położonym nieopodal Starych Rept Brynku (Brynnek) znajduje się pałac (dziś zespół szkół leśnych i ekologicznych) przebudowany przez wrocławskiego architekta Karla Grossera (1850–1918) dla Hugona Henkel von Donnersmarcka i jego syna Edgara. Udział w wykańczaniu wnętrza miał również Martin Kimbel²¹, a kilka artefaktów z jego pracowni zachowało się do chwili obecnej – są to kominki.

We Wrocławiu warsztat Martina Kimbela brał udział m.in. w pracach przy wystroju i wyposażeniu willi właściciela browaru, Georga Haasego, przy ul. Ohlauer Stadtgraben 18 (ul. Podwale 76–77, obecnie Konsulat Republiki Federalnej Niemiec), obok twórców berlińskich, ale również miejscowej spółki Gebrüder Bauer²². Dziełem jego warsztatu był pokój muzyczny (niezachowany) oraz drzwi wejściowe do rezydencji, które przetrwały do chwili obecnej i ostatnio zostały poddane renowacji. Wykonane z drewna dębowego nawiązują stylistyką

19 | ZWIERZ 2016, s. 104; „Tygodnik Poznański”, nr 182, 11 sierpnia 1881, s. 3.

20 | KOZINA 2001, s. 115–116.

21 | *Baurat Karl Grosser* [b.r.]; fot. nr 23; o udziale firmy wnętrzarskiej syna Martina Kimbela w realizacjach architektonicznych Grossera wspomina OSTROWSKA-BIES 2017.

22 | *Haus G. Haase* 1902, s. 324; TOMASZEWICZ 2019, s. 412–415.

5. Martin Kimbel, drzwi wejściowe do willi Georga Haasego, Wrocław, ul. Podwale 76-77, fot. autora

6. Ratusz w Kamiennej Górze, proj. wrocławska spółka architektoniczna Gaze & Böttcher, fot. autora

7. Martin Kimbel, neorenesansowa szafa z intarsją, ratusz w Kamiennej Górze, dzisiejszy gabinet burmistrza, fot. autora

8. Martin Kimbel, intarsjowane drzwi w dzisiejszym gabinecie burmistrza, ratusz w Kamiennej Górze, fot. autora

do renesansu i stanowią pewną opozycję do architektury wili, która wykazuje secesyjną miękkość form.

Dwa następne przykłady potwierdzone archiwalnie wymieniają Martina Kimbela w pracach przy wystroju oraz wyposażeniu wnętrz i łączą jego osobę z wrocławską spółką architektoniczną Gaze & Böttcher. Ich autorstwa jest neorenesansowy ratusz w Kamiennej Górze (Landeshut), jeden z nielicznych reprezentacyjnych gmachów publicznych z początku XX wieku zachowanych na Śląsku do chwili obecnej, bez większych uszkodzeń, włącznie z wnętrzami²³. W roku 1904 zatwierdzono projekt i natychmiast ruszyła budowa, oddana do użytku pod koniec następnego roku. Do jej wystroju zatrudniono uznanych artystów i rzemieślników wrocławskich. Krótki termin wymusił na wykonawcy zlecenie prac stolarskich i meblarskich trzem firmom: Heinricha Hauswalda, Martina Kimbela i Heinricha Kuveke. Ostatni z nich wykonał stolarkę okienną, drzwiową i boazerię dla całego ratusza. Zachował się duży zbiór projektów, w tym Kimbela, m.in. stropu do Sali Rajców – z maestrią wykonany kolorowany rysunek, ukazujący jego możliwości artystyczne. Martinowi Kimbelowi oraz jego warsztatowi przypadła jeszcze w udziale realizacja drugiego stropu, dwojga drzwi i neorenesansowej szafy. Szafę i drzwi bogato zdobi finezyjna intarsja o motywach roślinnych. Obiekty te znajdują się w dzisiejszym gabinecie burmistrza. To jedyne *in situ* znane w chwili obecnej wyroby sztuki meblarskiej, które przetrwały w tak dobrym stanie, choć jakiś czas temu pokryto je nierozważnie warstwą lakieru bezbarwnego. Mimo to unaocniają poziom rzemiosła meblarskiego schyłkowego historyzmu. Zwracają uwagę kasetony stropów wypełnione tłoczonym kurdybanem, częściowo srebrzonym.

Druga współpraca Martina Kimbela ze wspomnianą spółką architektów miała miejsce około roku 1910, podczas przebudowy wrocławskiego hotelu Vier Jahreszeiten (obecnie hotel Polonia)²⁴. Należał on do najbardziej reprezentacyjnych obiektów we Wrocławiu. Posiadał bogaty wystrój i wyposażenie, które zaprojektowano i wykonano w najwybitniejszych warsztatach artystycznych w mieście, w tym Martina Kimbela. Być może sygnowany nazwiskiem MARTIN KIMBEL.// BRESLAU.// obraz ukazujący luksusowy westybul był wizualizacją przygotowaną dla zleceniodawcy przebudowy tego gmachu²⁵. Na tym malarskim projekcie przedstawiono nieduży hall, około 5 metrów szerokości, przykryty drewnianą kolebką podzieloną na kwadratowe kasetony z motywem rozety wykonanej z liści

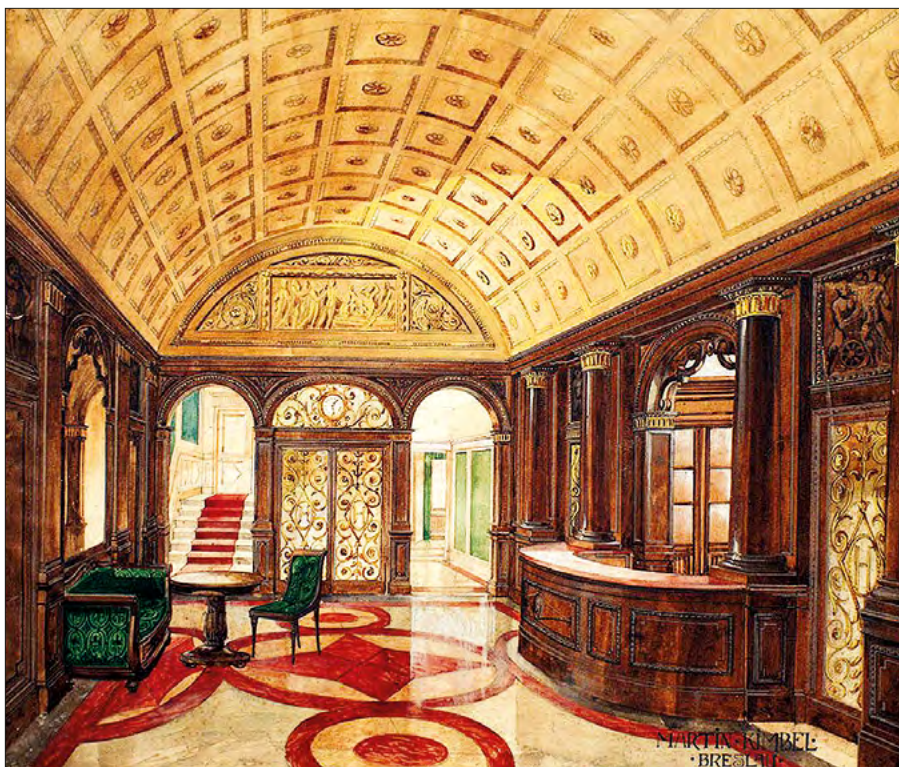
23 | SKOCZYŁAS-STADNIK 2013, tam wcześniejsza literatura.

24 | ZABŁOCKA-KOS 2011, s. 592.

25 | Ilustracja pochodzi z internetu i została przesłana autorce przez prywatną osobę bez podania adresu strony.

9. | Martin Kimbel, strop w dzisiejszym gabinecie burmistrza, ratusz w Kamiennej Górze, fot. autora

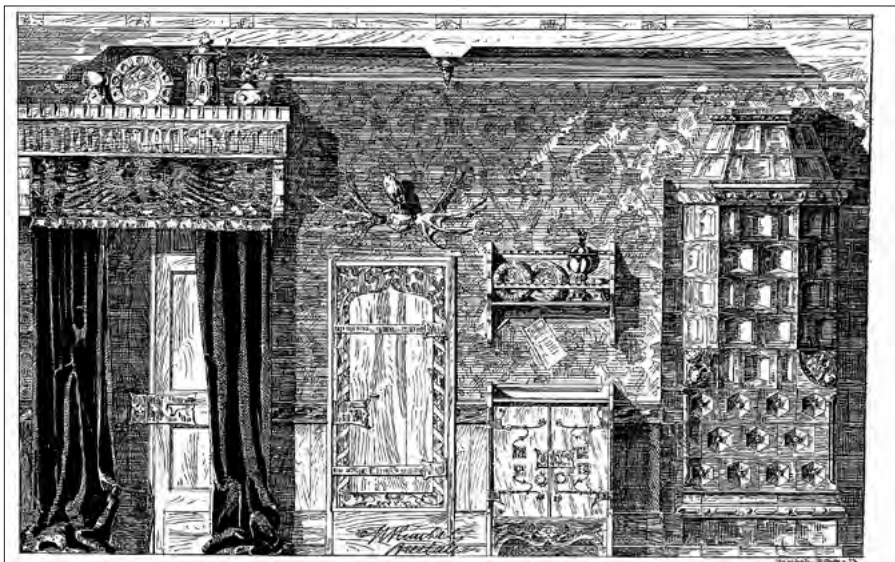

10. | Martin Kimbel, projekt westybulu hotelu, ilustracja ze zbiorów prywatnych

11. Martin Kimbel, strona tytułowa książki *Nothruf des Kunstgewerbes! Schulung und Niedergang desselben in Preussen!*, Darmstadt 1893

akantu, umieszczonej centralnie. Wnętrze widoczne jest od strony drzwi głównych. Po prawej stronie znajduje się recepcja z półokrągłym kontuarem, na wprost trzy otwory wejściowe zamknięte łukiem. Boczne drzwi prowadzą w głąb hotelu, lewe – na piętro kamiennymi schodami, prawe – do parterowych pomieszczeń

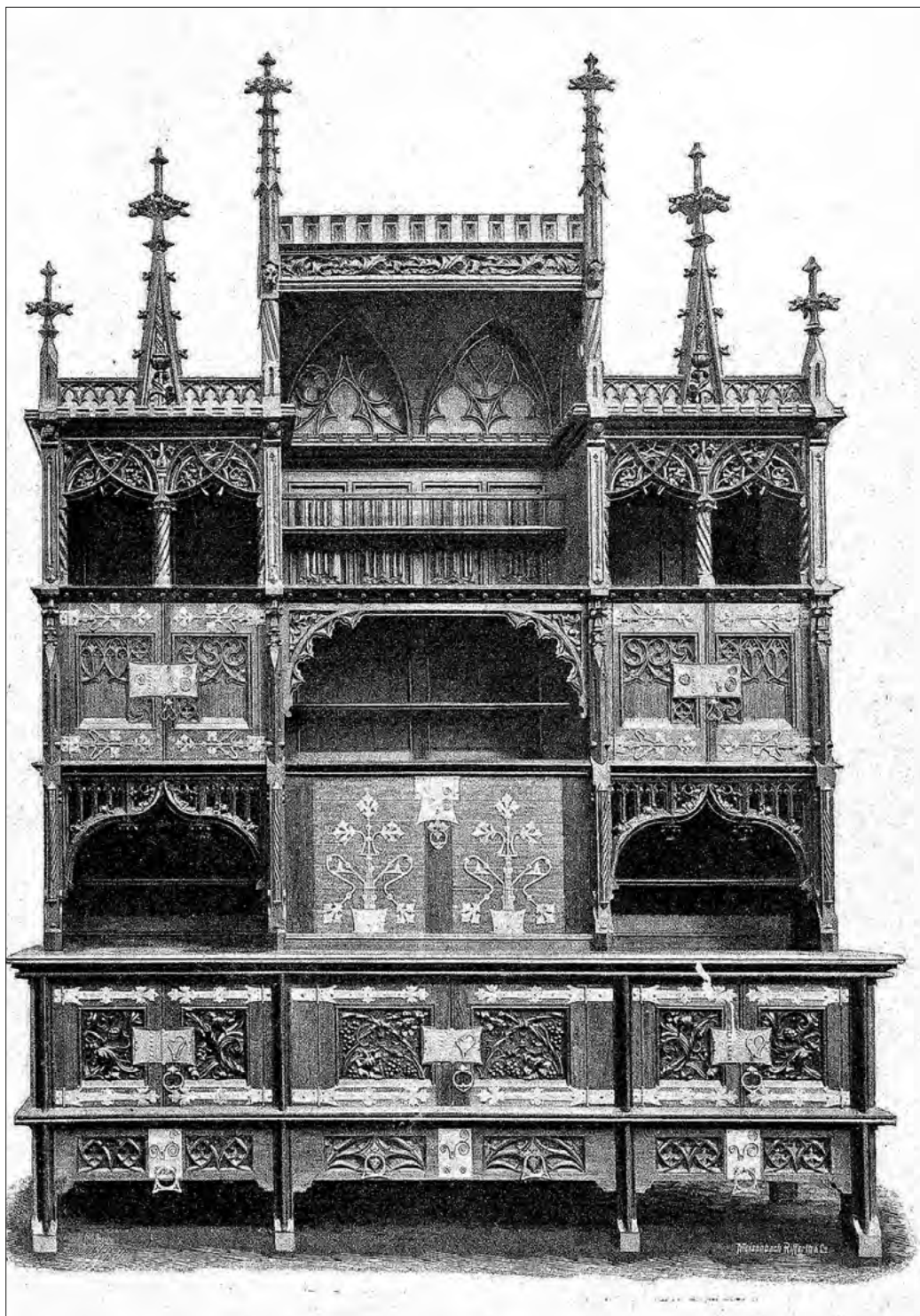
12. | Martin Kimbel, projekt wnętrza w stylu *modern gothisch*, „Innen-Dekoration zur Ausschmückung und Einrichtung der Wohnräume“ 1894, Jg. v

budowli, środkowe zaś ukazują windę zamkniętą dekoracyjną kratą. Do wykończenia przestrzeni hallu zaproponowano zapewne użycie szlachetnych gatunków drewna, złocenia rzeźbionych kapiteli trzech kolumn podtrzymujących gzyms i kolorowych marmurów na posadzkę. Płyciny zdobią wykonane w głębokim reliefie sceny nawiązujące do mitologii antycznej.

Martin Kimbel był autorem wielu tekstów o rzemiośle, które drukowano w czasopismach zajmujących się sztuką wnętrzarską bądź jako oddzielne pozycje wydawnicze. Jeszcze w Moguncji – po powrocie z Ameryki, a przed osiedleniem się we Wrocławiu – wydał książkę modeli i wzorów dla stolarzy²⁶. We Wrocławiu jako jedno z pierwszych pojawiło się w druku opracowanie na temat motywów dekoracyjnych z licznymi rysunkami poglądowymi²⁷. Pod koniec wieku powstały dwie książki omawiające stan rzemiosła w kraju. Wspomniana wcześniej publikacja z roku 1893 przybliży czytelnikom historię meblarstwa w XIX wieku i jego kondycję w ostatnich latach. *Nothruf des Kunstgewerbes! Schulung und Niedergang desselben in Preussen!* (Krzyk rozpaczny rzemiosła! Szkolnictwo tego typu i jego upadek w Prusach) – tak brzmi emocjonalny tytuł. Autor poszukuje przyczyn problemów i proponuje sposób wyjścia z impasu w kształceniu adeptów zawodu nowymi metodami opartymi na nieskrępowanym akademickimi rygorami odbiorze natury przenoszonym na papier. Pobrzmiewa tu już wyraźnie nuta Jugendstilu.

²⁶ | KIMBEL 1864.

²⁷ | KIMBEL 1872/1873.

13. | Martin Kimbel, kredens w stylu *modern gothisch*, „Innen-Dekoration zur Ausschmückung und Einrichtung der Wohnräume“ 1894, Jg. v

Dalej dołącza rozważania teoretyczne o sztuce. Książka wywoła dyskusje w środowisku artystyczno-rzemieślniczym przełomu wieku, nie tylko w krajach niemieckojęzycznych. Uzupełnieniem tej problematyki była praca wydrukowana w następnym roku o złych stosunkach w rzemiośle i handlu²⁸.

Szczególnie interesującą jego wypowiedzią o stylu w meblarstwie zwanym *modern gothisch* (*modern gothick*) jest tekst zamieszczony w jednym z najważniejszych czasopism o tematyce wnętrzarskiej – „Innen-Dekoration”, z roku 1894²⁹. Cały lutowy numer poświęcono meblom i innym elementom wyposażenia pomieszczeń wykonanym w tym stylu, którego twórcami była rodzina Bembé-Kimbel. Krótkie teksty na ten temat uzupełnia zestaw ilustracji, na które składają się fotografie istniejących obiektów oraz rysunki projektów wykonanych przez Martina Kimbela i Antona Bembégo. Osiem reprodukcji Martina ukazuje propozycje w pełni urządzonej wnętrz (oprócz różnorodnych mebli są tam piece i kominki) oraz przykłady pojedynczych okazałych szaf, pełnych przepychu kredensów i bibliotek, które można było zamówić w jego pracowni. Ich cena wynosiła od 5 do 6 tysięcy marek. Były więc bardzo drogie i dostępne jedynie dla najzamożniejszych przedstawicieli społeczeństwa. Autor tych dzieł sztuki meblarskiej zachwalał je jako praktyczne i estetyczne (*Praktische estetik im Hause*). Jak widać na rysunkach, meble te są znacznych rozmiarów, o ciężkiej formie, wykonane z surowego drewna z zastosowaniem licznych metalowych okuć. Wieńczą je elementy gotyckizujące w postaci swobodnie stosowanych sterczyn czy krenelaży. Martin Kimbel nie używał terminu „meble neogotyckie”, ale bardziej wymyślną nazwę „nowoczesny gotyk”, chcąc podkreślić oryginalność wprowadzonych przez siebie form, które gotyk inspirował tylko w pewnym stopniu. Napisał: „Das ist alsdann »modern gothisch« weil es eben nicht gotisch ist” (To jest współczesny gotyk, ponieważ nie jest gotycki).

Wielka Wojna zamyka ostatecznie działalność zawodową Martina Kimbela. Umiera w roku 1921 w Berlinie jako 86-letni starzec. Prowadzenie fabryki i warsztatów kontynuuje w ograniczonym stopniu jeden z synów. W sytuacji upowszechniania się prądów modernistycznych zanika zapotrzebowanie na dekoracyjne, drogie meble.

Długie życie Martina Kimbela przypadało na rozkwit europejskiej i północnoamerykańskiej gospodarki, co skutkowało powstawaniem finansowych potęg rodzinnych, a w dalszej kolejności zapotrzebowaniem na luksusowe towary służące m.in. do wystroju i wyposażenia wnętrz. Najzamożniejsi zdobili swoje nowe rezydencje przedmiotami pochodzącymi z dawnych epok, nabywanymi

28 | KIMBEL 1894a.

29 | KIMBEL 1894b.

od ubożającej arystokracji, szczególnie od rodzin włoskich i brytyjskich. Wysoki poziom artystyczny, bogactwo kształtów i cenne drewno wykorzystane do wykonania wiekowych mebli narzucały w sposób oczywisty współczesnym rzemieślnikom-ebenistom poszukiwanie rozwiązań, które wzbudzałyby zainteresowanie zamożnych klientów. Martin Kimbel, a jeszcze bardziej jego syn Wilhelm, umieli spełnić ich oczekiwania.

Martin Kimbel dzięki swojemu doświadczeniu zdobytemu w rodzinnych warsztatach w Moguncji i kilkunastoletniej zawodowej działalności we wschodnich stanach USA po osiedleniu się we Wrocławiu potrafił połączyć doświadczenie wysokiej klasy artysty-rzemieślnika, tworzącego na indywidualne zamówienie z bardziej masową produkcją dla mniej wymagającego odbiorcy. Temu zawdzięczał swój sukces i pozycję zawodową.

Bibliografia

Archiwalia

APWr. – Archiwum Państwowe we Wrocławiu, USC Wrocław II, 1903, nr 463.

AAWr. 1844–1868 – Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu,
Księga Ślubów kościoła św. Maurycego, 1844–1868, nr 579 cc.

Źródła i opracowania

ADRESS 1875 – *Adress- und Geschäfts-Handbuch der Haupt- und Residenzstadt Breslau für Jahr 1875*, Breslau [b.r.].

ADRESS 1891 – *Adress- und Geschäfts-Handbuch der Königlichen Haupt- und Residenzstadt Breslau für das Jahr 1891*, Hrsg. Wilhelm Schwoch, Breslau [b.r.].

ADRESS 1903 – *Adress- und Geschäfts-Handbuch der Königlichen Haupt- und Residenzstadt Breslau für das Jahr 1903*, Breslau [b.r.].

Baurat Karl Grosser [b.r.] – *Baurat Karl Grosser Architekt in Breslau. Arbeiten aus den Jahren 1900–1918*, [b.m.], [b.r.].

DER WEGWEISER 1836 – *Der Wegweiser der Stadt Mainz 1836*, Hrsg. A. Kuchler, Mainz 1836.

EYSYMONTT/KRZYWKA 2001 – Rafał Eysymont, Łukasz Krzywka, *Przedmieście Oławskie – dzieje, urbanistyka, architektura*, „Rocznik Wrocławski” 2001, t. 7, s. 10–55.

Haus G. Haase 1902 – *Haus G. Haase in Breslau*, *Zeitschrift für Bauwesen*, 1902, Jg. LII, s. 313–334.

HOFMANN 1924 – Albert Hofmann, *Wilhelm Kimbel. Ein Künstlerbild der Gegenwart*, „Deutsche Bauzeitung” 1924, Jg. 58, Nr. 68, s. 429–432 (cz. I), Nr. 71, s. 454–459 (cz. II).

HORBAS 1994 – Claudia Horbas, hasło: *Bembé*, *Saur. Allgemeines Künstler Lexikon*, Bd. 8, München–Leipzig 1994.

INTELLIGENZ-BLATT 1819 – *Intelligene-Blatt der freien Stadt Frankfurt*, Jahr 1819, Nr. 74, [b.p.].

JONAS 2019 – Melita Jonas, *Wilhelm Kimbel. Ein Historist in der Moderne*, [w:] Christian Juranek, Ulrich Feldhahn, Melita Jonas, *Art Déco. Kunst des Historismus?*, Düsseldorf 2019, s. 76–89.

- KIMBEL 1893 – Martin Kimbel, *Nothruf des Kunstgewerbes! Schulung und Niedergang desselben in Preussen!*, Darmstadt 1893.
- KIMBEL 1864 – Martin Kimbel Hrsg., *Modell- und Musterbuch für Schreiner und Tapezierer*, Mainz 1864.
- KIMBEL 1872/1873 – Martin Kimbel, *Der dekorative Ausbau dargestellt und gezeichnet zur Benutzung für Malerei, Holz- und Steinbauerei Decoration Bau- und Kunst – Tischlerei, Schmiedekunst etc.*, Breslau 1872/1873.
- KIMBEL 1894a – Martin Kimbel, *Böse Zustände im Gewerbe Ende des 19. Jahrhunderts*, Breslau 1894.
- KIMBEL 1894b – Martin Kimbel, *Ueber Möbel in gotischem Stil. Ein fachliche Betrachtung*, „Innen-Dekoration zur Ausschmückung und Einrichtung der Wohnräume“ 1894, Jg. v, Februar, s. 31.
- KOZINA 2001 – Irma Kozina, *Palace i zamki na pruskim Górnym Śląsku w latach 1850–1914*, Katowice 2001.
- LE GUIDE 1800 – Le Guide de la Ville de Mayence / Der Wegweiser der Stadt und Gemeinde Mainz, [b.m.] 1800.
- OSTROWSKA-BIES 2017 – Marta Ostrowska-Bies, *Karl Grosser. Śląski architekt (1850–1918)*, Wrocław 2017.
- PIKULSKA 2011 – Daria Danuta Pikulska, *Kamienice ul. Generała Romualda Traugutta 80, 82, 84*, [w:] *Leksykon architektury Wrocławia*, Wrocław 2011, hasło nr 728, s. 692.
- SCHMIDT 1987 – Melita Schmidt, *Wilhelm Kimbel und die Kunsttischlerei Kimbel & Friederichsen. Studium zum Firmennachlass*, praca magisterska, TU Berlin 1987.
- SKOCZYLAS-STADNIK 2013 – Barbara Skoczylas-Stadnik, *Ratusz w Kamiennej Górze*, Legnica 2013.
- STEFANKIEWICZ 2011 – Elżbieta Stefankiewicz, *Rezydencja*, [w:] *Filmowy pałac ziemi obiecanej. W stronę muzeum. W stronę filmu*, Łódź 2011, s. 69–132.
- TOMASZEWICZ 2019 – Agnieszka Tomaszewicz, *Wrocławskie wille i osiedla willowe doby historyzmu*, Wrocław 2019.
- Wilhelm Kimbel (1786–1869)*, Furthof Antiquitäten, <https://www.furthof-antikmoebel.de/gut-zu-wissen/infothek/a-z-bekannte-moebelschreiner/kimbel-wilhelm-1786-1869> [dostęp: 7.12.2021].
- Wilhelm Kimbel 2019* – *Wilhelm Kimbel* [katalog], [w:] Christian Juranek, Ulrich Feldhahn, Melita Jonas, *Art. Kimbel & Déco. Kunst des Historismus?*, Dössel 2019, s. 256–285.
- WŁOSTOWSKA 2013 – Agnieszka Włostowska, *Usługi, warsztaty, przy ulicy Traugutta we Wrocławiu. Wczoraj, dziś, jutro*, [w:] *Przedmieście Oławskie we Wrocławiu*, Wrocław 2013, s. 125–133.
- ZABŁOCKA-KOS 2011 – Agnieszka Zabłocka-Kos, [hasło:] *Hotel Polonia, d. Hotel Cztery Pory Roku ul. Marszałka Józefa Piłsudskiego 66–70*, [w:] *Leksykon architektury Wrocławia*, Wrocław 2011, hasło nr 572, s. 592–593.
- ZWIERZ 2014 – Maria Zwierz, *Śląska Wystawa Rzemiosła i Przemysłu w 1881 roku we Wrocławiu na placu Stanisława Staszica*, [w:] *Przedmieście Odrzańskie we Wrocławiu*, Wrocław 2014, s. 82–101.
- ZWIERZ 2016 – Maria Zwierz, *Tradycje wystawiennicze we Wrocławiu w latach 1818–1948*, Wrocław 2016.